

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

Л. В. Новікова

**Вступ до вивчення курсу
«Історія України»**

Методичний посібник

для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії та філософії,
спеціальності 032 «Історія та археологія»

Одеса
ОНУ
2019

УДК 94(477)

Н73

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
Протокол № 3 від 13.11.2018 р.

Рецензенти:

О. В. Сминтина, доктор історичних наук, професор кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. М. Хмарський, доктор історичних наук, професор кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова.

Новікова Л. В.

Н73

Вступ до вивчення курсу «Історія України»: методичний посібник / Л. В. Новікова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. – 60 с.

У методичному посібнику розкривається авторський погляд на головні необхідні теоретичні питання та на традицію вивчення й викладання історії України в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, починаючи з 1865 р. Кожна тема містить рекомендації студентам, необхідний фактичний матеріал. У виданні вміщені також матеріали для контролю якості навчання, теми для індивідуальної та самостійної роботи, список джерел та літератури.

Видання призначено для студентів-бакалаврів II курсу факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

УДК 94 (477)

© Новікова Л. В., 2019

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019

ЗМІСТ

Передмова	4
Тема 1. Теоретико-методологічні питання курсу «Історія України»	6
Тема 2. Періодизація історії України: між світовими і національними парадигмами.....	15
Тема 3. Історичні джерела як носії історичних фактів	25
Тема 4. Головні етапи розвитку історіографії історії України	31
Тема 5. Викладання та вивчення історії України в Одеському університеті: коротка ретроспектива	41
Позааудиторна робота студентів	49
<i>Індивідуальне семестрове завдання.....</i>	<i>49</i>
<i>Самостійна робота</i>	<i>49</i>
Завдання для контролю.....	52
<i>Перелік теоретичних запитань до першої частини залікового модулю.....</i>	<i>52</i>
<i>Приклади тестових завдань.....</i>	<i>54</i>
<i>Приклади завдань до контрольної роботи (як першої частини залікового модулю).....</i>	<i>57</i>

ПЕРЕДМОВА

«Вступ до вивчення курсу «Історія України» є вступною теоретичною частиною курсу «Історія України» та складається з одного змістового модулю. Тематично він є міждисциплінарним у відношенні до курсів «Український історіографічний процес в контексті еволюції світової науки», «Українське джерелознавство та археографія», «Історія Одеського (Новоросійського) університету» та ін. У матеріалах курсу подана комплексна авторська інтерпретація проблем, які висвітлюються у зазначених курсах.

«Вступ до вивчення курсу «Історія України» призначений для студентів першого освітньо-кваліфікаційного рівню «бакалавр» напрямку 03 «Гуманітарні науки», спеціальності 032 «Історія та археологія», спеціалізацій «Історія України в світовому контексті»; «Археологія, етнологія та охорона культурної спадщини»; «Європейські студії».

Мета «Вступу до вивчення курсу «Історія України» полягає у формуванні у студентів уявлень щодо теоретичних (методологічних, джерелознавчих, історіографічних) питань курсу в цілому та стосовно традиції вивчення й викладання історії України в Одеському національному університеті, починаючи з періоду Новоросійського університету.

Завданнями «Вступу до вивчення курсу «Історія України» є:

- ознайомлення студентів з проблемами визначення предмету історії України та її періодизації;
- висвітлення головних віх розвитку історіографії історії України, визначення еволюції ідей та роль персоналій;
- формування уявлення щодо різних методологічних підходів, у залежності від історичного періоду, які впливали або здійснюють вплив на загальну історіографію історії України;
- ознайомлення зі специфікою історичних джерел та окреслення головних груп джерел;

- визначення особливостей вивчення та викладання історії України в Одеському національному університеті, починаючи з етапу існування Новоросійського університету;

- формування необхідних загальних та фахових компетентностей, таких, як:

КС.06 – постійне підвищення наукового рівня, розвиток загальнонаукового мислення;

КФЗ.06 – володіння знаннями про етапи суспільного розвитку та еволюцію політичного устрою, про основні тенденції соціально-економічного розвитку;

КФС.01 – здатність використовувати знання в галузі теорії та методології загально-історичних процесів та суспільного розвитку;

КФС.03 – мати знання про теорію та методологію історичної науки, закономірності розвитку світової і вітчизняної історії;

КФС.04 – здатність розуміти та використовувати фахові знання основних історичних процесів.

На цю частину курсу «Історія України» (змістовий модуль 1) виділено на денному відділенні 10 лекційних годин та 20 годин для самостійної роботи, на заочному відділенні 4 години лекційних годин та 56 годин самостійної роботи.

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Програма викладу: Предмет історії України. Вплив різних методологічних підходів на його визначення. Історичний факт та його інтерпретація. Сучасні головні методологічні підходи. Історичний процес. Чинники історичного процесу.

Логіка засвоєння матеріалу:

1. Дискусія навколо історіографічної парадигми загальної історії України, залежність від неї предмету історії України.
2. Види історіографічних парадигм та предмет історії України.
3. Головні методологічні підходи як чинник формування окремих історіографічних парадигм.
4. Історичний факт та історичний процес.

1. Перед наданням визначення предмету курсу історії України, студентам необхідно ознайомитися з тим, що це питання складне, вимагає кореляції між головними підходами, концепціями або **парадигмами** (цей термін в контексті історіографії запозичений нами у одеського історика Т. М. Попової) історії України та власне предметом історії України.

Студенти мають звернути увагу на те, що проблема історіографічної парадигми для висвітлення загальної історії України, яка впливає на визначення предмету історії України, викликала значну дискусію серед вчених у XX – на початку XXI ст. Передумови для неї були історіографічні (зокрема, намагання включити історію України в більш широкий міжнародний контекст (І. Лисяк-Рудницький, «Ukraine between East and West», 1966), праця

І. Броделя «Що таке Франція» (1986), вплив постмодерну), національно-політичні (розвиток українського національного руху в період перебудови і процеси націо- і державотворення у незалежній Україні, вплив традиційного в Україні з доби модерну ставлення до історичної науки як важливого чинника згаданих процесів).

Наскільки відомо, одним з перших в українському контексті в публіцистичній формі у публікації в газеті поставив подібне питання С. Білоконь («Чи маємо ми історичну науку?», 1991 р.). На науково розробленому рівні першим цю проблему окреслив на I Конгресі МАУ у серпні 1990 р. О. Прицак у доповіді «Що таке історія України?». У 1995 р. свій внесок у дискусію зробив М. фон Гаген у роботі «Does Ukraine have a History?». Тоді ж В. Сарбей запропонував відійти від міфологічних нашарувань в історіографії й створити нову історію України на основі використання підходів історії повсякдення.

Студенти мають зрозуміти, що історіографічні парадигми є явищами свого історичного періоду, наслідками взаємодії різних чинників культурного, політичного, історіографічного тощо характеру. Студенти мають пояснювати причини змін головних історіографічних парадигм, в залежності від історичних періодів. Для середньовіччя, коли існувала власна державність (Русь, Галицько-Волинське та інші князівства) властива самостійна національно-державна парадигма, далі вона набуває переважно інтегрованого до історії різних країн характеру, регіонального, з елементами самостійної парадигми, коли мова йде про історичний процес саме на території України, створюються копії (списки) давньоруських літописів (XIV-XVII ст.). З історією козацької державності знову з'являється домінуюча самостійна соціо-політично-національна парадигма, з її наголосом на ролі козацтва та розглядом українців як козацького народу (XVII-XVIII ст.), хоча, в силу політичних обставин, зберігається й інтегрований характер окремих історичних праць, присвячених історії України. У XIX ст. поступово оформлюється самостійна національна парадигма, водночас співіснують інтегрована регіональна (як щодо загальної,

так і власне регіональної історії України), постдержавна інтегрована. Важливий етап пов'язаний з працями М. Грушевського, що сприяв концептуальному оформленню національної парадигми модерного часу. У ХХ ст. співіснували різні парадигми: національна (переважно в українській діаспорі), формаційна (переважно в радянській історіографії, особливо у 1950-1960-х рр.), остання поділялася на інтегровану до історії СРСР та формально окрему («Історія Української РСР»).

2. Далі пропонується студентам перелік головних історіографічних парадигм, поширених в історіографії на сучасному етапі. Завдання студентів – визначати зміст предмету загальної історії України в контексті використання тих чи інших парадигм.

Територіальна або часо-просторова парадигма (інше означення – **поліперспективна**) історії України передбачає, що предмет історії України – територія сучасної держави від початку історичного часу до сьогодення (визначення предмету за О. Галенком). О. Пріцак так визначав предмет: історія України – міряна лінарним часом багатоперспективна неупереджена візія минулого усіх типів держав і спільнот, що існували на теперішній українській території, їхніх політично свідомих еліт, розвинутих ними цивілізацій, а також візія процесів, що призвели до їх зіткнення та інтеграції в українській національній спільноті-цивілізації-державі. З огляду на те, що доповідь вченого була виголошена ще у 1990 р., він пропонував у якості території розглядати територіальні межі УРСР.

Цивілізаційна парадигма спирається на тезу, що Україна у своїй історії пережила вплив різних цивілізаційних традицій. Вона має у собі елементи часо-просторової парадигми. Тому предмет історії України в світлі цивілізаційної парадигми – це ті цивілізації, що розвивалися на території України, вступаючи у контакти різного характеру, змінюючи одна одну. Сучасний дослідник О. Галенко дає таке означення історії України (її предмету) – це процес цивілізаційної взаємодії.

Антропоцентрична (за виразом І. Колесник) парадигма запропонована, зокрема, В. Сарбеем, який предметом історії України визначає історію повсякдення (1995 р.).

Мультиетнічна (поліетнічна) парадигма передбачає, за висловом С. Плохія, заміну конфронтації змагаючихся етнічних наративів їх співіснуванням, а також збагачує українську історію.

Мультирегіональна парадигма передбачає вивчення історії України не тільки з врахуванням специфіки історії регіонів, але й з урахуванням історичного розвитку тих країн, куди входили українські етнічні землі впродовж історії.

Фронтирна парадигма передбачає сприйняття України як цивілізаційного й культурного кордону. С. Плохій вважає цей підхід найкращим для вивчення минулого України. На його важливість вказував і І. Лисяк-Рудницький (1966, *Ukraine between East and West*).

Транснаціональна парадигма (transnational history) пов'язана з фронтирною, тому що передбачає вивчення історії України у зв'язку з історією тих країн, які безпосередньо впливали на розвиток української історії.

Парадигма «**нової просторової історії**» (Я. Верменич) є близькою за змістом до транснаціональної, передбачає врахування зовнішніх факторів та тисків і у якості предмету дослідження (або вивчення) пропонує так звані цивілізаційні плити, «які визначали межі «свого» простору для наших предків».

Національна парадигма є традиційною для української історіографії модерного та новітнього часу. Її риси добре узагальнив сучасний дослідник Г. Касьянов («Nationalized» History: Past continuous, Present perfect, Future ...»). Вона увібрала напрацювання попередніх історіографічних періодів у немарксистській національній історіографії, починаючи з М. Грушевського, його концепції, відображеної в «Історії України-Русі» та статті «Звичайна схема руської історії...».

М. Грушевський зважав на те, що в історії України періоди державності чергувалися з періодами бездержавності. Тому він

демонструє державницько-народницький підхід, який передбачає у добу відсутності державності зосереджуватися на історії народу-суспільства, який нікуди не зникає і продовжує історичну естафету. Свою національну парадигму М. С. Грушевський розпочинав з Київської Русі і завершував часами національного відродження у ХІХ ст. Ця парадигма дозволяла зв'язати в одне ціле за допомогою історії українські етнічні землі від Лівобережної та Слобідської України до Закарпаття як території, що входили до Київської Русі (Русі-України). Водночас М. Грушевський закріплює за українським народом право на державу Київська Русь (Русь-Україна), розділивши початок державної історії українців та росіян.

Студенти мають ознайомитися з тим, що, як і будь-яка парадигма, національна має свої переваги і обмеження. Зокрема, на думку С. Плохія, національна парадигма залишає недостатньо простору для того, щоб інтегрувати історію України до історії Східної та Центральної Європи. А. Каппелер вважає, що національна та поліетнічна парадигми маргіналізують неетнічні групи в історії. З іншого боку, національна парадигма вказує на специфіку історії нації, формує її окрему національну свідомість.

На відміну від більшості згаданих парадигм, які загалом відповідають лінійній історії України, у сучасній історичній науці пропонуються (І. Колесник) інші підходи, а саме так звана **нелінійна, «вітиста», структурна історія**. І. Колесник визначає її як несталу, перервну, дискретну історію, що не має заданої каузальності. Відповідно предмет історії України постає як сукупність історії етносоціокультурних світів, спільнот, різних форм суспільства.

Ми пропонуємо визначення предмету загального курсу «Історія України» у контексті просторово-територіальної історії України, з елементами національної парадигми, як це і запропоновано дисципліною, яку студенти будуть надалі слухати.

Отже, студенти мають засвоїти те, що **предметом курсу загальної історії України** є історичний процес у всьому його

розмаїтті на державній території України та етнічних українських землях, починаючи з епохи палеоліту і до сьогодення.

3. Згадані історіографічні парадигми, що впливають в кожному конкретному випадку на визначення предмету історії України і взагалі на історіографію, включно з історіографією загальної історії України, формуються під впливом різних методологічних підходів. Студентам рекомендується звернути особливу увагу на наступні історичні методології: романтизм (увага до історії окремих народів, пошук індивідуальних рис в історії, визнання одним з факторів історичного розвитку народну психологію), позитивізм (абсолютизація історичного факту, що міститься в джерелах, ідея прогресу), марксизм (спроба визначення економічного підходу до трактуванні історії, виділення історичних формацій), неокантіанство (пізнання минулого як пізнання свідомості минулого, відображеної в джерелах, індивідуальність історичних явищ), школа «Анналів» (вивчення Людини у всіх її проявах у природному та соціальному середовищі), структурна антропологія (структури мови творять власну знакову систему у метаоповіді), постмодернізм (відмова від метаоповіді, дроблення картини реальності, історичний текст як само презентація візії історика, необхідність очищення джерел від суб'єктивності). Також слід приділити увагу таким методологічним підходам, як гендерна історія, усна історія, локальна історія, мікроісторія, історія повсякдення.

4. Студенти мають звернути увагу на те, що існують різні визначення суті історичного факту. Зокрема, Р. Дж. Колінгвуд, представляє історичний факт як частину історичного процесу, який, у свою чергу, постає як процес, в якому щось змінюється, перетворюючись на щось інше. Позитивісти найбільше довіряли фактам як «решткам старовини», тобто об'єктивній даності (І. Колесник).

Слід розуміти, що історичний факт розглядається часто як двовимірне явище – як реально існуюче і (або) як результат пізнавальної діяльності історика.

Так само різняться означення історичного процесу, в залежності від методологічних підходів та історичних епох. Одне з них запропонував С. В. Кульчицький (ЕІУ): історичний процес – це зміна суспільних подій, пов'язаних між собою прямими або опосередкованими причинно-наслідковими зв'язками.

Ми пропонуємо узагальнити досвід різного визначення історичного процесу у наступному означенні: **історичний процес** – це постійна зміна антропогенних ландшафтів (соціальних, економічних, політичних, культурних тощо).

Завдання для самоконтролю:

1. Назвіть особливості національної історичної парадигми та відповідного їй предмету історії України.

2. Вкажіть на три парадигми історії України, що зустрічаються у сучасній історіографії, і визначте у кожному випадку специфіку предмету загальної історії України.

3. Кого ви можете назвати з учасників дискусії стосовно написання загальної історії України наприкінці 1980 – 1990-х рр.

4. Якої парадигми (концепції, візця) історії України немає у здобутках представників української історіографії: 1) національної; 2) транснаціональної; 3) територіальної (часо-просторової); 4) формаційної; 5) цивілізаційної; 6) мезопозитивістської; 7) мультиетнічної.

5. Хто є автором розвідки, що з'явилася у 1995 р. під назвою «Does Ukraine have a history?»: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

6. Хто є автором розвідки, що з'явилася у 1990 р. під назвою «Що таке історія України?»: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

Список рекомендованих джерел та літератури:

Навчально-методичні матеріали:

1. Кульчицький С. В. Методологія і методика наукового дослідження: Матеріали до нормативного курсу. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 32 с.

Джерела

Основні:

1. Бродель Ф. Что такое Франция? / Фернан Бродель (1986). – Режим доступа : https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/braud/index.php.

2. Галенко О. Про концептуальні та практичні підходи до створення наративу історії України в рамках часо-просторової або територіальної парадигми / Олександр Галенко // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Випуск 6. – К., 2012. – С. 23-34. – Режим доступу : http://history.org.ua/JournALL/regions/regions_2012_6/3.pdf

3. Грушевський М. Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / Михайло Грушевський // Сборник статей по славяноведению. – СПб., 1904. – Вип. 1. – С 298-304.

Додаткові:

4. L. Rudnytsky Ivan. Ukraine between East and West / I. L. Rudnytsky // Essays in Modern Ukrainian History / Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta. – Edmonton, 1987. – Режим доступу : <http://www.ditext.com/rudnytsky/history/title.html> (Переклад українською див. : Лісяк-Рудницький І. Історичні есе / Іван Лісяк-Рудницький. – К., 1994. – Т. 1.).

5. Plokhly Serhii. Ukraine and Russia: representations of the past. – University of Toronto Press, 2008. – 412 p. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books?id=0sJ9cywcQ5sC&pg=PT253&dq=ukraine+borderland&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjUsbOG8vPOAhUoYZoKHcNVAhIQ6AEIYTAJ#v=onepage&q=ukraine%20borderland&f=false>

6. Von Hagen, Mark. «Does Ukraine have a history?» / M. Von Hagen // Slavic Review. – 1995. – Т. 54, № 3(fall). – Р. 658-673. – Режим доступу : http://www.jstor.org/stable/2501741?seq=1#page_scan_tab_contents

Література:

Основна:

7. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія: посібник для студентів історичних спеціальностей університетів / Леонід Зашкільняк. – Львів : ПАІС, 2007. – 312 с.

8. Таран Л. В. Провідні тенденції світової історіографії в ХХ ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки / Л. В. Таран // Український історичний журнал. – 1998. – № 5; 1999. – № 1.

Додаткова:

9. Історична наука : термінологічний і понятійний довідник / В. Литвин та ін. – К., 2002. – 430 с.

10. Колесник І. Українська історіографія : концептуальна історія / Ірина Колесник. – К., 2013. – 566 с.

11. Коляструк О. Предмет історії повсякденності : історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці / О. Коляструк // Український історичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 174-184. – Режим доступу : <http://history.org.ua/JournALL/journal/2007/1/13.pdf>

12. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.

ТЕМА 2. ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: МІЖ СВІТОВИМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ ПАРАДИГМАМИ

Програма викладу: Дискусія навколо питання стосовно періодизації історії України. І. Лисяк-Рудницький стосовно періодизації історії України. Сучасна термінологія у сфері періодизації історії України. Критерії періодизації. Періодизація курсу «Історія України». Коротка характеристика окремих періодів.

Логіка засвоєння матеріалу:

1. Розвиток уявлень щодо періодизації загальної історії України.
2. Періодизація курсу «Історія України».

1. Студенти мають звернути увагу на взаємозв'язок між розумінням історичного процесу та його періодизацією, на важливість обрання критерію для виокремлення періодів.

Слід враховувати, що підходи до періодизації історії України відрізняються своєю різноманітністю, що визначається різними парадигмами, підходами, наголосом на специфіці історії України або її інтегрованості до світового історичного процесу.

Слід також студентам розрізняти та визначати періодизацію макро- та мікроісторичного характеру. Виділення великих періодів загальної історії України є прикладом періодизації макрорівня, а більш дрібний поділ великих періодів можна віднести до мікроперіодизації, як і поділ на періоди розвитку окремих історичних явищ. Останню періодизацію можна назвати проблемною.

Студенти мають звернути увагу те, що ще українські історики XIX ст. намагалися виділити окремі періоди в розвитку України, головним критерієм часто ставала специфіка періодів. Одна з перших спроб належить М. Максимовичу. Більшою загальністю відрізняється періодизація, запропонована М. Маркевичем, який в історії України (Малоросії) (початок 1840-х рр.) виділяє 6 періодів: від найдавніших часів до 1793 р. Необхідно знати зміст цих періодизацій.

Студенти мають обов'язково засвоїти матеріал щодо того, що для прибічників національної парадигми певним каноном стала періодизація історичного процесу, запропонована в свій час М. Грушевським.

М. Грушевський вважав, що історія України безперервна. Цю безперервність й забезпечував народ, якого історик називав альфою та омегою української історії.

Студенти мають запам'ятати головні періоди в історії України, на які вказує історик: поріг історичного життя українського народу – IV ст., «Руська держава», (або «стара, княжа доба»), «переходові, литовсько-польські часи» (історик називає цей період у 1898 р. другим за рахунком), народна (козацька) доба, доба національного відродження. У «Звичайній схемі руської історії...» історик виділяє ще Галицько-Волинське князівство.

М. Грушевський звертався до цього питання у різних працях, найбільш важливими з погляду періодизації є передмова до I тому «Історії України-Русі» (1898) та стаття «Звичайна схема руської історії...».

Також студенти мають знати зміст окремих історичних періодів в інтерпретації М. Грушевського (на основі передмови до I тому «Історії України-Русі»).

У праці «Очерки истории украинского народа» (кілька видань, починаючи з 1904 р.) відомий історик довів висвітлення історії України до початку ХХ ст., запропонувавши більш дрібну періодизацію. Початок викладу пов'язаний з додержавним періодом, далі вміщена історія Київської Русі (Русі-України) (три періоди), перехід українських земель під владу Польщі та Литви, збирання руських земель Польським королівством, походи та розвиток козацтва до 1648 р., визвольна війна і події до Бахчисарайського перемир'я, 1681-1708 роки (до І. Мазепи включно), діяльність останніх гетьманів до ліквідації Гетьманщини 1764 р., процес українського національного відродження до 1860-х рр., останні десятиліття української історії (з 1870-х до початку ХХ ст.).

Студенти мають звернути увагу на те, що у радянський час, особливо у другій половині ХХ ст., використовувався формаційний підхід до виділення історичних періодів. Він використовувався формально, що призводило до певної штучності у відображенні змісту історичного процесу. Зокрема, на це звертав у 1920-х рр. радянський історик-марксист М. Яворський (згодом репресований), який дійшов висновку про невідповідність багатства історичного процесу схематичному формаційному підходу.

Як вже згадувалося раніше, формаційний підхід було сформульовано ще у ХІХ ст. К. Маркс відзначав у своїй праці «Капітал», що «суспільство не може ані перескочити через природні фази розвитку, ані скасувати їх декретами». До цих «природних фаз» відносилися первісна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, соціалістична (комуністична) формації.

Радянські історики опиралися як на марксизм, так і на ідеї В. І. Леніна. Тому в історії України вони виділяли добу феодалізму (до середини XIX ст.), капіталізму (1850-і – 1917 р.), соціалізму (з 1917 р., так званої жовтневої революції (перевороту).

Студенти також мають звернути увагу на те, що у 1920-1930-х рр. залишалася певна історіографічна традиція, що свій початок мала в працях М. С. Грушевського, поряд з введенням формаційного підходу. Трагедія полягала в тому, що прибічники національної парадигми М. Грушевського, в тому числі в галузі періодизації історії України, стали об'єктами політичних репресій. Однак існували виключення, що носили обмежений у часі та тимчасовий характер. Студенти мають звернути увагу на те, що перші випуски «Нарисів з історії України» (у 1937-1939 рр.) Інституту історії УРСР практично відповідали у хронологічному відношенні схемі М. Грушевського, зокрема, перший випуск був присвячений Київській Русі та добі роздробленості.

Уже в 1938 р., виходом «Короткого курсу ВКП(б)» відбувалися процеси уніфікації підходів до періодизації історії України в галузі новітньої історії.

Студенти мають також звернути увагу на те, що у повоєнний час утверджується формаційний підхід до періодизації історії України, початок якої відносять до найдавніших часів (ще в «Історії України. Короткий курс» (1940)). Процес вироблення періодизації до початку XX ст. (до жовтня 1917 р.) проходив у вигляді дискусій. Головні підходи були відображені у т. I «Истории Украинской ССР» (1953, 1955).

Студенти мають звернути увагу на те, що **історики української діаспори у XX ст.**, з одного боку, продовжили

ставлення М. Грушевського до періодизації української історії, про що свідчить, зокрема, підручник О. Субтельного «Україна: історія» (український переклад – 1991 р.), з іншого боку, з'являються і нові тенденції у ставленні до питання. Студенти мають ознайомитися з дискусіями навколо питань періодизації (1948 р. (Б. Крупницький), 1978 р.), з поглядами І. Лисяка-Рудницького на питання періодизації українського історичного процесу. Він вважав, що традиційна національна періодизація не дозволяє показати інтегрованість України до світового історичного процесу і пропонував виділити в історії України ті періоди, які були властиві світовій історії: стародавня та середньовічна історія України, Україна в ранньомодерній час, Україна XIX ст., Україна XX ст.

О. Прицак пропонує виділяти доісторію (відсутні писемні джерела), протоісторію (є «чужі» писемні джерела щодо історії України), історичний період.

Студенти мають звернути увагу на те, що є дискусійним питання про межі періодів історії України, особливо питання про межі середньовіччя (Л. Войтович), про початок ранньомодерної доби. Історики світової історії її початок відносять до 1500 р. (до 1800 р.), що, на думку ряду дослідників, не відповідає реаліям власне української історії. Зокрема, цій проблемі приділив увагу І. Лисяк-Рудницький, який ранньомодерну (ранньомодерну) добу пропонував починати з Люблінської унії. В. Матях вважає, що її початок пов'язаний з межею 16-17 ст.

І. Лисяк-Рудницький переглядав і межі власне нової історії. Так, для XIX ст. заперечував «календарний» підхід і пропонував ідею «довгого XIX ст.» в контексті європейської історії (від занепаду козацької державності до першої світової війни), з власною внутрішньою періодизацією (у статті

1958 р.). Студенти мають назвати переваги такого підходу, визначені І. Лисяком-Рудницьким.

2. Студенти мають порівняти отримані ними знання з розвитку уявлень щодо періодизації України і визначити, яка саме періодизаційна схема, підхід (підходи) запропоновані у загальному курсі історії України, який вони вивчають.

Студенти мають сформулювати уявлення стосовно особливостей кожного історичного періоду. У зв'язку з цим рекомендується звернути увагу на такі головні риси окремих періодів:

Давня історія (або прадавня та давня історія) – відбувається залюднення території України на тлі міграційних та автохтонних відтворюючих демографічних процесів, проходить становлення та розвиток людського суспільства, відбувається неолітична революція, Україна інтегрується до світової історії. З'являються перші форми державності та цивілізації.

Середні віки – встановлюється домінуюча роль слов'янського і власне українського етнічного масиву на території Східної Європи. Відбуваються важливі зрушення цивілізаційного характеру у зв'язку з прийняттям християнства. Проходить становлення та розвиток української державності. Укріплюється національна ідентичність і, водночас, втрачається державність князівського типу. Українське суспільство втрачає цілісність, територія України входить до складу різних держав. Зароджуються соціальні конфлікти на політичній, релігійній, соціальній, історичній основі. Формується унікальний досвід самоорганізації українців у вигляді братств та козацтва.

Нова історія України поділяється на ранньомодерну та модерну.

Ранньомодерна історія України в межах курсу читається з середини XVII ст., тобто з часу початку Національно-визвольної революції 1648-1676 рр., і до кінця XVIII ст. Цей період позначений високою суспільною активністю українського народу, формуванням унікальної державності – Гетьманату. Водночас важкі умови боротьби за державність призвели до нового перерозподілу українських земель та поступової руйнації козацької державності з боку Речі Посполитої та Російської держави, яка досягла кульмінації у XVIII ст.

Модерна історія читається з кінця XVIII до початку XX ст. (до Першої світової війни). Цей період позначений формуванням модерної української нації в умовах фактичного розділення території та народу у складі різних держав, що мали різні підходи до реалізації національної політики. Це надавало свою специфіку українському національному процесу, який пройшов у своєму розвитку три взаємопов'язані етапи. Як наслідок, відбулося утвердження назви «українці» для народу і «Україна» для майбутньої країни, у програмах українських політичних партій знайшли відображення різні проекти державно-політичного майбутнього.

Новітня історія України охоплює період з Першої світової війни і до початку XXI ст. Вона поділяється на два етапи, перший з яких завершується подіями Другої світової війни.

Перший етап новітньої історії України позначений боротьбою за встановлення національної державності, яка велася у складних умовах зіткнення інтересів різних країн в українському питанні. Створена під час Української національно-демократичної революції, національна державність не змогла закріпитись в силу вирішального впливу зовнішніх чинників. Утвердження тоталітарного

режиму в СРСР та УРСР супроводжувалося масовими трагедіями як Голодомор та політичні репресії. У середині ХХ ст. Україна у складі СРСР пережила чергову світову війну, що коштувала багатьох жертв. Водночас війна стала періодом активізації боротьби за національну державність.

Другий етап новітньої історії України був позначений повоєнною відбудовою, формальною відмовою від тоталітаризму при збереженні його елементів у вигляді політичних репресій. Певний перелам у житті суспільства був пов'язаний з «перебудовою». З 1991 р. Україна розвивається як незалежна держава, яка є повноправним суб'єктом міжнародних відносин, будує власну внутрішню політику.

Завдання для самоконтролю:

1. Коли, за матеріалом лекції, українські історики вперше звернули увагу на необхідність історичної періодизації?
2. Назвіть особливості періодизації історії України в працях М. Грушевського.
3. Як у радянській історичній науці вирішувалося питання періодизації історії України?
4. На які періоди поділяється курс «Історія України» і якій схемі періодизації відповідає цей поділ?
5. На вашу думку, кому належать наступні слова: «Як університетський викладач історії України, я поділив свій предмет на такі 4 курси у хронологічному порядку: стародавня і середньовічна Україна, Україна у ранньомодерний час, Україна ХІХ ст., Україна ХХ ст.»?: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

Список рекомендованих джерел та літератури:

Джерела:

Основні:

1. Грушевський М. Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / Михайло Грушевський // Сборник статей по славяноведению. – СПб., 1904. – Вип. 1 – С. 298-304.
2. Грушевський М. Історія України-Русі. Т. 1. – К. : Наук. думка, 1991. – LXXVI, 648 с. (Пам'ятки іст. думки України).
3. Лисяк-Рудницький І. Проблеми термінології та періодизації в українській історії / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1. – С. 41-46.
4. Маркевич М. История Малороссии. – Москва : О. И. Хрусталеv, 1842–1843. – Т. 1-5.

Література:

Основна:

5. Потульницький В. Схеми періодизації історії України в українській історіографії 19—20 ст.: проблеми теорії та методології / В. Потульницький // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2000. – Т. 5. – Ч. 2. – С. 434 – 461.
6. Кульчицький С. Періодизація вітчизняної історії у працях Інституту історії НАНУ / С. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2011. – № 3. – С. 161-173. – Режим доступу : <http://history.org.ua/JournALL/journal/2011/3/11.pdf>

Додаткова:

7. Історична наука : термінологічний і понятійний довідник / В. Литвин та ін. – К., 2002. – 430 с.
8. Кудінов Ю. Україна ранньомодерна в історіографії США та Канади (60-ті рр. XX – початок XXI ст.) : теоретичні аспекти / Ю. Кудінов // Український історичний збірник. – 2011. – Вип. 14. – С. 244-251. – Режим доступу : http://history.org.ua/JournALL/green/green_2011_14/26.pdf

9. Войтович Л. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 134-139.
10. Матях В. Український цивілізаційний процес раннього нового часу в наукових проектах Інституту історії України НАН України / В. Матях. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – 184 с. – Режим доступу : <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6263-8/978-966-02-6263-8.pdf>

ТЕМА 3. ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЯК НОСІЇ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ

Програма викладу: Поняття історичного джерела. Головні принципи критики джерел. Головні групи джерел. Речові джерела та їх евристичний потенціал. Писемні джерела та їх важливість в історичному дослідженні. Особливості інформаційного змісту цього типу джерел. Зображальні джерела: загальна характеристика. Усні джерела: загальна характеристика. Приклади використання. Лінгвістичні джерела: загальна характеристика.

Логіка засвоєння матеріалу:

1. Теоретичні питання.
2. Головні групи джерел.
3. Проблема фальсифікації історичних джерел.

1. Вивчення загального курсу історії України супроводжується ознайомленням студентів з основним комплексом джерел до кожного з періодів і до окремих проблем. Студенти мають засвоїти, що вивчення автентичних матеріалів створює можливість для формування історичного мислення, історичного підходу до аналізу розвитку суспільства. Джерела є необхідним підґрунтям для ознайомлення з певною епохою, її цінностями, інтересами, чинниками розвитку, повсякденням, економікою, культурою.

Потребі формування необхідних компетентностей у студентів відповідає теоретичний блок інформації. Так, студенти мають засвоїти поняття історичного джерела. Воно не є сталим. Існують різні варіанти означення, в залежності від методологічних підходів.

Так, у підручнику Я. Калакури, І. Войцехівської та їх співавторів подається таке означення: «Історичне джерело – це носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і людини й відбиває той чи інший бік людської діяльності».

Студенти мають звернути увагу на головні принципи критики (дослідження) джерел. Джерела в собі несуть елементи суб'єктивності автора, відображають особливості своєї історичної доби, мають різний інформативний потенціал, в залежності від належності до певної джерельної групи тощо. Джерела до головних історичних періодів в історії України можуть мати унікальний або масовий характер, що теж необхідно враховувати при ознайомленні з різними епохами. Крім того, джерела можуть представляти собою підробки, що у такому випадку унеможливило їх використання в навчальному та науковому процесах.

2. Окрему увагу студенти мають приділити питанню класифікації джерел. Кожний період історії України має свої особливості з погляду забезпечення окремими їх видами, як і окремі історичні події. Значний вплив на структуру джерельної бази здійснює спосіб кодування інформації, властивий окремим епохам. Якщо для давньої історії до ранньозалізної доби практично відсутні писемні джерела і переважають речові, то частково для нового та новітнього періодів особливу роль починають відігравати невідомі до того кіно-фотоматеріали. Також слід враховувати проблему відсутності різних типів джерел для висвітлення окремих подій, коли пріоритетною виступає одна з груп джерел. Так, коли мова йде про Голодомор 1932-1933 років та польсько-український конфлікт 1940-х років, важливу роль відіграють усні джерела у вигляді анкет з результатами опитування свідків подій.

Студенти мають розуміти, що існують різні підходи до класифікації джерел, і особливу увагу приділити класифікації на основі такого критерію, як спосіб кодування інформації. При цьому студентам рекомендується ознайомитися зі специфікою таких груп джерел:

1. Речові джерела (нумізматичні, архітектурні, предмети озброєння, побуту, знаряддя праці, одяг тощо).

2. Зображальні джерела (книжкова графіка, портрети історичних діячів, кінофотодокументи, карти, боністичні джерела, історичний живопис, жанрові картини, що ілюструють побут

окремих епох, фресковий живопис середньовіччя, пластика, зображення у печерах та на предметах у первісну добу, ікони, тощо).

3. Усні джерела (фольклор, включно з усними історичними піснями, казки, билини, гімни, думи, епічні твори, анкетні матеріали як результат опитувань внаслідок використання методів усної історії тощо).

4. Лінгвістичні джерела (антропонімічні, топонімічні, слова іноземного походження тощо).

5. Писемні (текстуальні) джерела. Вони поділяються на наративні (спогади, листування та ін.) та документальні, актові (офіційні), а також, за більш детальним поділом, на літописи, актові та діловодчі документи, статистичні джерела, соціологічні дослідження, судово-слідчі документи, документи громадських об'єднань та політичних партій, періодичну пресу, джерела особового походження, літературу різних видів, епіграфічні пам'ятки, всі види написів та текстів.

Студенти мають наводити конкретні приклади різних груп джерел для окремих періодів історії України.

3. Окрему увагу студентам слід звернути на проблему фальсифікації джерел, яка створює перепони на шляху до розуміння змісту тієї чи іншої історичної епохи. Необхідно враховувати той факт, що фальсифікація може здійснюватися стосовно різних груп джерел. Найвідомішими є підробки речових, а саме археологічних джерел. Для прикладу студенти можуть згадати досвід відомого одеського археолога і дослідника давньої історії Ернста фон Штерна. Так, він став жертвою надмірної довіри своїх сучасників до так званих ольвійських пам'яток і надрукував кілька нібито автентичних епіграфічних написів, що були насправді підробками. Відомо також його викриття фальсифікації так званої тіари Сайтаферна, що нібито була вручена ольвіополітами царю племені сарматів-сайєв. Ця тіара, виготовлена одеським ювеліром, була продана Лувру одеськими торговцями як артефакт за 200 тис. франків.

До підробок в галузі писемних джерел окремі дослідники відносять «Велесову книгу» IX ст. Незважаючи на це, матеріали стосовно «Велесової книги» як автентичного джерела, вносяться іноді до підручників з історії України.

Для більш пізнього періоду ілюстрацією підробки, на думку ряду дослідників, є замітка, вміщена у журналі «Вопросы истории» Серая Шапшала у 1955 р. під назвою: «О пребывании Богдана Хмельницкого и его сына Тимофея в Крыму». У цій замітці була вміщена інформація про джерело, що підтверджує ніби перебування Тимофія Хмельницького в Криму у якості заручника, тоді як насправді це джерело не є автентичним, а Тимофій не був у Криму у якості заручника (на це вказував, зокрема, Я. Дашкевич).

Прикладами є також підробки окремих гетьманських універсалів.

Для більш пізнього періоду слід згадати підробки фотоматеріалів в добу сталінізму, коли з фото «зникали» репресовані діячі.

Студенти мають звернути увагу на те, що підробки достатньо важко визначити без докладного текстуального аналізу писемних пам'яток або вивчення речових та зображальних джерел у комплексі з іншими джерелами певного періоду.

Завдання для самоконтролю:

1. Дайте визначення історичному джерелу.
2. Наведіть характеристику класифікації джерел на основі критерію носіїв інформації.
3. Вкажіть на приклади історичної проблематики, у вивченні якої важливу роль відіграють усні джерела.
4. На вашу думку, чому важливо вивчати питання щодо автентичності історичних джерел?
5. «Рештки старовини», «фрагмент історичної реальності», або «результат пізнавальної діяльності історика» – це означення, які представники різних методологічних напрямків дають:

1) історичному процесу; 2) історичному факту; 3) історичному джерелу; 4) історичним висновкам.

Список рекомендованих джерел та літератури:

Джерела:

Основні:

1. Е-джерела: електронний корпус публікацій документів і пам'яток. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21SRW=dp&S21SRD=DOWN&S21FMT=brief_elib&C21COM=S&2_S21P03=EDOC=&2_S21STR=3
2. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин; Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2013. – 1056 с. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB1&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0010233

Додаткові:

3. Тисяча років української суспільно-політичної думки. – К., 2001. – Т. 1-9.

Література:

Основна:

1. Затилюк Я. В. Фальсифікат історичного джерела / Я. В. Затилюк // Енциклопедія історії України: Т. 10 : Т-Я / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : В-во «Наукова думка», 2013 – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=falsyfikat_istorychnogo_dzherela
2. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство / Я. С.Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.

Додаткова:

3. Борщик Я. В. Усні джерела до історії українсько-польських відносин на Волині під час Другої світової війни: типологія,

інтерпретація, верифікація / Я. В. Борщик. Автореферат ... канд. іст. наук / Інститут історії України НАН України. – К., 2016. – 17 с.

4. Кизилев М. Ильяш Караимович и Тимофей Хмельницкий: кровная месть, которой не было / Михаил Кизилев. – Режим доступу: http://www.karam.org.tr/Makaleler/26497205_kizilov.pdf

5. Котляр М. Ф. «Велесова книга» / М. Ф. Котляр // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : В-во «Наукова думка», 2003. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Velesova_knyha.

6. Новікова Л. Історичний текст як картина минулого і як відображення реалій своєї доби : на прикладі «Синопису» Л. Новікова // Історія України в книжкових пам'ятках XVI – XVII ст. : збірник наукових праць. – Одеса : Одеський національний університет, 2011. – С. 80–97.

7. Пушкар'єв Л. М. Історичне джерело та історичне дослідження / Л. М. Пушкар'єв // Український історичний журнал. – 1965. – № 9. – С. 40-46.

8. Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень / О. Рабенчук // Україна XX ст. : культура, ідеологія, політика. – 2012. – Вип. 17. – С. 29-39. – Режим доступу : http://resource.history.org.ua/publ/xxx_2012_17_29

ТЕМА 4. ГОЛОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІСТОРІОГРАФІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Програма викладу: Формування історичної ідентичності у княжу добу. Роль давньоруського літописання. Особливості історичних досліджень в сер. XIV–середині XVII ст. Польсько-литовські інтерпретації історії України. Новий етап в українському історіописанні. «Синопис Київський» 1674 р. як пропозиція нової історичної парадигми спільної історії східних слов'ян. Відображення української історичної специфіки у козацько-старшинських літописах початку XVIII ст. (Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка).

Історіографія історії України у період формування модерної нації. «Істория Русов». Ототожнення історії Київської Русі з історією України. Концепція історії України. Д. Бантиш-Каменський (1788-1850) як історик України. М. Маркевич (1804-1880) та його концепція неперервної української державності у двох вимірах Запоріжжя та Гетьманщини (з початку XVI ст.). Народницький напрямок в українській історіографії. Роль М. Костомарова в утвердженні народницького напрямку в історіографії. Історія козацтва як одна з центральних проблем дослідження: історіографічний факт та його заперечення з боку П. Куліша.

Внесок В. Антоновича та його школи у розвиток досліджень історії України. Внесок М. Грушевського в історіографію історії України. «Звичайна схема «руської історії»» та її історіографічне значення. Школа М. Грушевського. Заснування державницького напрямку в українській історіографії. «Історія України-Русі» як спроба «науково зробленої історії українсько-руського народу, що обіймає весь час його існування». Дослідження історії України у радянський період: головні особливості. Розвиток історіографії історії України у добу незалежності: основні тенденції.

Логіка засвоєння матеріалу:

1. Розвиток історіографії загальної історії України у XII-XVII ст.
2. Особливості бачення історії України в добу козацької державності.
3. Історіографічні альтернативи та народження національного канону історіописання у XIX – на початку XX ст.
4. Особливості розвитку досліджень загальної історії України в радянський період.
5. Спроби створення гранднаративу у незалежній Україні.

1. Вивчення історії України передбачає необхідність ознайомлення з проблемною історіографією до всієї історії України як загального курсу та до кожного історичного періоду. При початку курсу «Історії» України студентам необхідно ознайомитися з головними віхами в історії дослідження загальної історії України.

Розвиток історіографії поділяється на періоди, яким властиві певні історіографічні парадигми загальної історії, про що мова йшла у першій лекції. Отже, матеріал цієї лекції має надати підґрунтя для ознайомлення з історіографією загальної історії України, а також використовує попередні знання, отримані студентами, доповнюючи їх необхідним фактичним матеріалом.

Студенти мають вміти виділяти окремі періоди в розвитку історіографії загальної історії України, опираючись на історичну періодизацію, а також на факт чергування історіографічних парадигм.

Відповідно почати ознайомлення з історіографією загальної історії України студентам рекомендується з періоду Русі-України, включно з часом існування Галицько-Волинського князівства. Перший етап розвитку історіографії

продовжувався до переходу українських етнічних земель до складу інших держав та тимчасового припинення існування власної української самостійної державності. Студенти мають звернути особливу увагу на списки літописів часів Русі-України (Лаврентіївський, Іпатіївський, Хлебніковський), на час і обставини написання головних літописів, їх фактичний та ідейний зміст. Необхідно ознайомитися зі структурою «Повісті минулих літ» (1110-ті рр.). Хронологічним продовженням «Повісті минулих літ» виступав «Київський літопис», що був складений на основі князівських літописів та військових повістей (кін. XII ст.). Завершується цикл літописів, в яких відображена парадигма національно-державної історії України доби середньовіччя та історична складова української національної ідентичності середньовічної доби, «Галицько-Волинським літописом» XIII ст., що складається з двох частин – Літописця Данила Галицького та Волинського літопису, в останній вміщено фрагмент з Літописця Мстислава Даниловича. Комплекс цих трьох літописів в літературі дістав назву «Літопис руський».

Другий період в розвитку історіографії загальної історії України припадає на період з XIV до середини XVII ст. У цей час в історіографії переважає регіональна інтегрована парадигма, хоча зустрічається і спеціальна увага до сюжетів з історії України. Студенти мають ознайомитися з прикладами висвітлення історії України в литовсько-руських літописах та роботах польських істориків та хроністів (Я. Длugoша, М. Стрийковського, Ш. Старовольського, Б. Папроцького та ін.). Зокрема, слід звернути увагу на литовсько-руські літописи, 13 важливіших списків цих літописів були оприлюднені у 1908 р. Вони зазнали впливу київського, новгородського, московського літописання. Пропонується

ознайомитися з Супрасльським літописом, його структурою та фрагментами, присвяченими історії України.

Необхідно звернути увагу й на те, що і в цей період окремі літописи спеціально розглядали події на території України. Зокрема, це стосується Короткого Київського літопису, в якому вміщені події з Київської Русі до 1515 р., а також Густинського літопису, що був написаний у 1623-1627 рр., а відомим став після переписування його М. Лосицьким у 1670 р.

Також на цей час припадає поява Хлебніковського списку «Повісті минулих літ», що був створений на території України у XVI ст.

2. Наступний період в історіографії загальної історії України, позначений створенням самостійної історіографічної парадигми, пов'язаний з другою половиною XVII – початком XIX ст. та Лівобережною Гетьманщиною.

Історики звертали в цей час увагу на Визвольну війну як початок нового історичного періоду у Центрально-Східній Європі, пов'язану з історичною діяльністю «козацького народу» та його лідерів. При вивченні теми необхідно докладно ознайомитися з особливостями змісту козацько-старшинських літописів (умовна назва, на заміну складних назв аутентичних історичних творів): літописом Самовидця (1648-1702 рр.) (де 70 разів згадується назва Україна), Літописом Григорія Граб'янки (події від давнини походження козацького народу доведені до 1709 р.), Літописом Самійла Величка, або, за назвою першого тому «Сказание о войне казаков с поляками» (довів до 1700, в назві твору згадується 1720, у тексті є матеріали з 1720 до 1723 рр.).

Студенти мають також ознайомитися з концепцією «Синопису Київського» (1674 р.), в якій відображена ідея

спільної загальної історії слов'ян, зокрема, росів (як українців та росіян), на тлі цієї книги козацькі літописи мають особливе значення як спроба унезалежнити історію України.

3. Черговий етап в історіографії загальної історії України, рекомендований до уваги студентів, співпадає з періодом становлення української модерної нації наприкінці XVIII – на початку XX ст. Для нього властиво співіснування інтегрованих та самостійних історіографічних парадигм, відображення різних типів історичної свідомості. Розвиток досліджень супроводжувався зміною методологічних підходів, поступовим процесом політизації українського національного руху. Відповідно пріоритетними працями наприкінці XIX – на початку XX ст. стали роботи М. Грушевського, в яких була відображена самостійна національна парадигма історії України. Студенти мають ознайомитися з впливом на історіографію «Истории Русов, или Малой России», історико-політичного трактату, який мав велику популярність в українському суспільстві, особливо Лівобережжя, хоча і був наповнений фактичними неточностями. Трактат заперечував підхід російської історіографії до висвітлення історії Росії та України. Студенти мають знати особливості відображення історії України у працях Д. Бантиша-Каменського, М. Маркевича, П. Куліша, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, аналізувати їх концепції (парадигми) загальної історії України. Спеціальну увагу слід приділити концепції «обласної історії» В. Антоновича, його школі, до якої входив і М. Грушевський. Студенти мають давати характеристику народницькому напрямку в історіографії. Докладно необхідно зупинитися на ролі М. Грушевського в історіографії загальної історії України, на характеристиці його основних підходів,

визначити роль статті «Звичайна схема руської історії...», праці «Історія України-Русі». Студенти мають ознайомитися з поглядами учнів М. Грушевського, зокрема, І. Джиджори, С. Томашівського. Студенти мають звернути увагу на розвиток державницького напрямку в українській історіографії, в першу чергу завдяки працям учнів М. Грушевського, В. Липинського.

4. Наступний етап в розвитку історіографії загальної історії України – це ХХ ст. Студенти мають звернути увагу на те, що розвиток історіографії в цей час поділяється на окремі складові, серед яких їм пропонується ближче ознайомитися з розвитком історіографії у радянській Україні.

Слід звернути увагу на те, що цей розвиток має внутрішню періодизацію, яка була тісно пов'язана з державною політикою взагалі й у сфері історичних досліджень, зокрема. Так, у 1920-х роках історіографія історії України, хоча й створювалася в умовах переходу до нової методологічної бази марксизму-ленінізму, однак відображає всі риси цього перехідного періоду. Так, на основі економічних підходів створювалися оригінальні «Історії України» (підручники) М. Яворським, який, зокрема, вважав, що формаційний підхід марксистської методології підхід занадто жорсткі рамки для реального історичного фактажу. В цей час, хоча й у складних умовах, продовжувалася традиція дореволюційних досліджень, особливо в ВУАН та пов'язаних з нею наукових установах. Водночас все більш пріоритетним стає вивчення новітньої історії, історії революцій початку ХХ ст., у зв'язку з їх першими ювілеями, створюються істпарти тощо. Згортання українізації, політичні репресії знищували можливість для продовження історіографічних традицій. Однак історики Інституту історії

України Академії Наук УРСР, публікуючи перші випуски «Нарисів історії України», практично дотримувалися періодизації історичної схеми М. Грушевського для дореволюційного періоду, розпочинаючи «Нариси» з історії Київської Русі. Як наслідок, у 1947 р. з'явилася спеціальна постанова на засудження діяльності співробітників Інституту історії України, а у 1950 він став Інститутом історії АН УРСР. Новітня історія мала розглядатися відповідно концепції «Короткого курсу ВКП (б)» (1938 р.)

У другій половині ХХ ст. загальна історія України розглядалася вже суто в контексті так званої марксистсько-ленінської методології та формаційного підходу. Історія УРСР розглядалася на основі територіального підходу, починаючи з первісної доби і до новітнього часу. Це було відображено у багатотомному виданні «Історія Української РСР» (у 8 тт., 10 кн., 1977-1979) (російський переклад вийшов у 1981-1985 роках, 10 тт.).

5. Новим етапом у розвитку історіографії загальної історії України стала доба незалежності Української держави. Студенти мають виділяти властиві риси сучасної історіографії. Значний внесок було зроблено з боку Інституту історії України НАНУ (назву інституту було відновлено у 1990 р., під час перебудови). Створення загальної історії України є одним із завдань Інституту історії України НАНУ. Популярна загальна історія України вийшла у вигляді серії з 15 тт. під назвою «Україна крізь віки». В умовах плюралізму методологічних підходів у 1990-х рр. поставало питання стосовно того, якою має бути історія України, яку методологію використовувати, які підходи до періодизації вжити. У вирішенні цих питань брали участь й історики діаспори. Серед здобутків у справі висвітлення загальної

історії України або великих періодів можна згадати праці Я. Грицака, Н. Яковенко. Переважна більшість загальних праць на сьогодні – це підручники. Важливе значення для фактичного наповнення загальної історії України має «Енциклопедія історії України».

Завдання для самоконтролю:

1. Вкажіть на особливості розвитку історіографії загальної історії України у XII – XVII ст.
2. Наведіть приклади створення самостійних парадигм історії України.
3. Назвіть приклади створення інтегрованих парадигм історії України.
4. Визначте роль М. С. Грушевського у написанні загальної історії України.
5. Вкажіть на специфіку відображення в історичних працях загальної історії України у радянський період.
6. Яка історична праця першої половини XIX ст. складалася з двох томів тексту та трьох томів документів?: 1) «Історія Малоросії» М. Маркевича; 2) «Запорожская старина» І. Срезневського; 3) «История Новой Сечи, или последнего коша Запорожского» А. Скальковського; 4) «Історія Русів».

Список рекомендованих джерел та літератури:

Джерела:

Основні:

1. Грушевський М. Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / Михайло Грушевський // Сборник статей по славяноведению. – СПб., 1904. – вип. 1. – С. 298-304.
2. Грушевський М. Історія України-Русі. Т. 1. – К. : Наук. думка, 1991. – LXXVI, 648 с. (Пам'ятки іст. думки України).

3. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – XVI, 591 с.
4. Маркевич М. История Малороссии. – Москва : О. И. Хрусталева, 1842-1843. – Т. 1-5.
5. Слабченко М. Є Малорусский полк в административном отношении: Историко-юридический очерк // Записки Императорского Новороссийского университета историко-филологического факультета. – Одесса : Техник, 1909. – Вып. 1. – 440 с.

Додаткові:

6. Бойко О. Д. Історія України / О. Д. Бойко. – К., 2002. – 656 с.
7. Борисенко В. Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ ст. / В. Й. Борисенко. – К., 1996. – 616 с.
8. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної Української нації ХІХ-ХХ ст. / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 1996. – 360 с.
9. Енциклопедія історії України. – Режим доступу: history.org.ua
10. Марченко М. І. Українська історіографія (з давніх часів до середини ХІХ ст.) / М. І. Марченко. – К., 1959. – 259 с.
11. Історія України / керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – 2-е вид., зі змінами. – Львів, 1998. – 488 с.
12. Котляр М. Довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К., 1996. – 464 с.
13. Рибалка І. К. Історія України / І. К. Рибалка : підручник для студ. іст. фак. вузів. – Харків, 1995. – Ч. 1-2. Ч. 3 (у співавторстві з В. В. Калініченко). – Харків, 2004.
14. Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ : нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця ХVІ ст. / Ю. І. Терещенко : навч. посібник. – К., 1996. – 496 с.
15. Україна крізь віки. Т. 1-15. К. : Альтернативи, 1998-1999. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21SRW=nz&S21FMT=brief_elib&C21COM=S&2_S21P03=T=&2_S21STR=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B

0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D1%80%D1%96%D0%
%B7%D1%8C%20%D0%B2%D1%96%D0%BA%D0%B8

16. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Н. М. Яковенко. – К., 1997. – 380 с.

Література:

Основна:

17. Українська історіографія на зламі XX і XXI ст. – Львів, 2004. – 406 с.

18. Новікова Л. В. Роль одеського університетського осередку у розвитку історіографії історії українського козацтва у XX ст. / Л. В. Новікова // Історична україністика в Одеському університеті : визначні віхи, персонажі, доробок : матеріали конференції V історіографічні читання (історичний факультет ОНУ ім. І. І. Мечникова, 31 травня 2012 року. – Одеса, 2013. – С. 30-66.

19. Калакура Я. С. Українська історіографія / Я. С. Калакура. – К., 2004. – 496 с.

Додаткова:

20. Колесник І. Українська історіографія : концептуальна історія / Ірина Колесник. – К., 2013. – 566 с.

21. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – сер. XIX ст.) / В. В. Кравченко. – Харків, 1996. – 376 с.

22. Новікова Л. Історичний текст як картина минулого і як відображення реалій своєї доби : на прикладі «Синопису» Л. Новікова // Історія України в книжкових пам'ятках XVI – XVII ст. : збірник наукових праць. – Одеса : Одеський національний університет, 2011. – С. 80–97.

ТЕМА 5. ВИКЛАДАННЯ ТА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ОДЕСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: КОРОТКА РЕТРОСПЕКТИВА

Програма викладу: Історія викладання історії України в Новоросійському університеті. Викладання історії України в Інституті народної освіти. Відновлення університету в Одесі та заснування у ньому кафедри історії України. Коротка історія кафедри історії України. Дослідження проблем історії України до 1917 р. особливості проблематики досліджень у 1920-х рр. М. Є. Слабченко. Вивчення історії України у другій половині ХХ ст. Вивчення історії козацтва у другій половині ХХ ст. А. Д. Бачинський. Головні напрямки вивчення історії України на кафедрі історії України на сучасному етапі.

Логіка засвоєння матеріалу:

1. Історія викладання історії України в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, починаючи з етапу існування Новоросійського університету.
2. Історія вивчення історії України в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (1865 р. – початок ХХІ ст.).

1. Студенти мають засвоїти особливості розвитку викладання та вивчення історії України з метою розуміння своєї участі у продовженні глибоких традицій, що має бути додатковою мотивацією до засвоєння матеріалу курсу «Історія України», стимулювати активну участь студентів до здійснення свого внеску.

Студенти мають звернути увагу на те, що викладання курсу «Історія України» має глибокі традиції в Одеському національному університеті, витоки яких відносяться ще до

періоду Новоросійського університету і навіть більш ранньої доби – Рішельєвського ліцею, в якому викладали П. Брун, М. Мурзакевич, на яких слід звернути увагу студентам. У стінах Новоросійського університету історія України, яка розглядалася офіційно як частина історії руського народу, викладалася на кафедрі руської історії, кафедрі історії руського права, кафедрі церковної історії. Серед викладачів цього періоду слід згадати М. Смирнова, О. Маркевича, П. Бруна, І. Линниченка, Ф. Леонтовича, П. Іванова, В. Войтковського, О. Грушевського та ін. Зокрема, О. Маркевич читав спецкурс у 1883-1895 рр. «Історія Південно-Західної Русі з XIII до XIV ст.», «Історія Південно-Західної Русі до кінця XVIII ст.». П. Іванов читав курс «Історія малоросійського козацтва». О. Грушевський вперше прочитав українською мовою спецкурс «Київська Русь та Литовсько-Руська держава» (1907-1908 рр.).

Окремим періодом у викладанні історії України в університеті та пов'язаних з ним закладах є радянська доба. Студенти мають звернути увагу на особливості радянського періоду в історії вивчення та викладання історії України в університеті. Формально історія університету як «буржуазного» закладу була припинена у 1922 р. Однак в історіографії період до відновлення університету розглядається часто не яке перерва, а як структурна реформа. Тому слід звернути увагу на ті інституції, які розглядаються як спадкоємці університету, особливу увагу приділити історично-соціальному відділу ОІНО (1922-1930). З 1930 р. ІНО перетворюється на Інститут професійної освіти, де була і кафедра історії України. Надалі цей заклад перетворений був на університет, де з 1934 р. існував історичний факультет. Під час Другої світової війни радянський університет знаходився

в евакуації, а в Одесі існував університет Трансністрії, де існувала кафедра руської історії.

У повоєнний час була відновлена кафедра історії України, далі існувала кафедра історії СРСР та УРСР, фуркація (спеціалізація) історії України при кафедрі історії СРСР. У 1957-1968 рр. кафедрі історії України очолював С. М. Ковбасюк, з 1968 – П. І. Воробей, з 1972 до 1980 – В. П. Ващенко (кафедра історії УРСР), у 1980-1990-х рр. – З. В. Першина (кафедра історії УРСР, історіографії та джерелознавства), з 1990 р. – В. П. Ващенко (кафедра історії України), з 1999 р. В. М. Хмарський, у 2000-2003 рр. в.о. В. П. Щетников, з 2015 р. – О. А. Бачинська. У 1970 – першій половині 1990-х років особливу роль у викладанні історії України відігравали В. П. Ващенко, З. В. Першина, А. Д. Бачинський (працював викладачем з 1960 р.), який читав спецкурс з історії Визвольної війни українського народу XVII ст.

Окрему увагу слід приділити викладанню давньої історії України в університеті у другій половині XX – на початку XXI ст., зокрема, діяльності кафедри археології та етнології України (створена у 1993 р.) (завідувачі кафедри: з 1993 р. – В. Н. Станко, з 2000 р. – О. В. Сминтина).

2. Студенти мають звернути увагу на те, що в імперський період вивчення історії України здійснювалося на ґрунті переважно регіонального підходу. Водночас з'являються спроби вивчення історії України як самостійної, за допомогою звернення до окремих проблем. Для прикладу слід назвати працю М. Слабченка «Малорусский полк в административном отношении» (1909 р.). Це дослідження було присвячено адміністративному управлінню та господарському життю в

межах адміністративно-територіальної одиниці Гетьманщини – полку.

Слід також звернути увагу на розвиток досліджень давньої історії України у Новоросійському університеті, зокрема, на доробок Е. Р. фон Штерна, який вказував на вплив Трипільської культури на історію Греції, вивчав античні колонії Причорномор'я.

Історики ОІНО, вивчаючи історію України, розглядали наступну тематику: загальну історію України, регіональну історію (переважно півдня), історію революційного та визвольного рухів, історію феодалізму в Україні (М. Рубінштейн), біографістику, історичну географію (Ф. Петрунь), історію козацтва, Гетьманщини, Запорозької Січі (М. Слабченко). М. Є. Слабченко став засновником наукової школи, яка мала продовження у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Він був вчителем С. М. Ковбасюка, який, у свою чергу, підготував таких науковців, як А. Д. Бачинський, З. В. Першина, В. П. Ващенко. Тому студентам необхідно розглянути біографію та доробок М. Є. Слабченка, в тому числі як представника юридичного напрямку в історіографії, звернути увагу на такі праці, як фундаментальна п'ятитомна «Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни», «Соціально-правова організація Січі Запорозької», «Паланкова організація запорозьких Вольностей».

У 1930 – на початку 1940-х р. вивчення історії України відбувалося в складних суспільно-політичних умовах, коли багато істориків (деякі ще з кінця 1920-х рр.) стали об'єктами політичних репресій (М. Слабченко, Є. Загоровський та інші). Це був період, коли відсутніми були монографічні дослідження, а науковий рівень дослідників не завжди

відповідав необхідним критеріям. Серед тем, якими займалися історики цього часу – історія селянських рухів, італійських колоній на півдні, Червона Гвардія, робітничий рух, історія XIX ст. Частина досліджень мала краєзнавчий характер, у зв'язку з чим у 1940 р. вийшла історія ОДУ, історики взяли участь у написанні історії Одеси до 150-річчя міста. Студенти мають звернути увагу на те, що у цей час в університеті працював такий відомий дослідник давньої історії України, як М. Болтенко, який відкрив та вивчав пам'ятки Усатівської культури.

У якості одно з прикладів вивчення історії України в ОДУ у другій половині XX ст. є дослідницька діяльність А. Д. Бачинського, який був учнем С. М. Ковбасюка, продовживши тим самим лінію школи М. Є. Слабченка. Історик та архівіст, він підготував та захистив у 1969 р. кандидатську дисертацію під назвою «Народная колонизация Придунайских степей в XVIII – начале XIX века», у якій значну увагу приділив ролі козацтва у процесах колонізації, соціальному та національному складові переселенців. Окрему увагу А. Д. Бачинський приділив Задунайській Січі, іншим козацьким військовим формуванням у Північному Причорномор'ї, народним рухам у зв'язку з козацтвом, придунайському регіону та іншим проблемам. Студенти мають звернути увагу на зміст монографії А. Д. Бачинського «Січ Задунайська, 1775-1828 рр.» (Одеса, 1994), де матеріал виходить за межі вказаної хронології і охоплює історію козацьких формувань півдня України, які були створені на основі вихідців з Задунайської Січі. Продовжена тематика була у виданні «Козацтво на півдні України, 1775-1869) (1995), підготовленому разом з О. А. Бачинською.

Студенти мають звернути увагу на те, що сучасний склад кафедри історії України продовжує традиції вивчення півдня України, українського козацтва, соціально-економічної історії, приділяє також увагу історії церкви, освіти, радянського періоду (явища тоталітаризму), Української національно-демократичної революції, історіографії, історії різних етнічних меншин, суспільно-політичних рухів, преси тощо. Нові тенденції у дослідженні історії України на кафедрі представлені інтересом дослідників до модернізаційних суспільних явищ в історії України різних історичних періодів. Окрему увагу студенти мають приділити питанню вивчення давньої історії України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., науковому доробку кафедр історії стародавнього світу та середніх віків, археології та етнології України.

Завдання для самоконтролю:

1. Визначте специфіку викладання історії України у Новоросійському університеті.
2. Назвіть курси, присвячені історії України, які читали окремі викладачі в Новоросійському університеті.
3. Назвіть вказаних у лекції керівників кафедри, силами якої велося викладання та вивчення історії України, в Одеському державному університеті.
4. Наведіть приклади двох персоналій, пов'язаних з вивченням історії України в університеті, та охарактеризуйте їх доробок.
5. Який період в історії козацтва розглядає А. Д. Бачинський у своїй монографії 1994 р.?: 1) Нової Січі; 2) Задунайської Січі; 3) з кінця ХVІІІ – у ХІХ ст.; 4) козацтво після Задунайської Січі.

Список рекомендованих джерел та літератури:

Джерела:

Основні:

1. Бачинський А. Д. Січ Задунайська. 1775-1828. Історико-документальний нарис. – Одеса, 1994. – 124 с.
2. Слабченко М. Є Малорусский полк в административном отношении: Историко-юридический очерк // Записки Императорского Новороссийского университета историко-филологического факультета. – Одесса : Техник, 1909. – Вып. 1. – 440 с.

Додаткові:

3. Маркевич А. Город Качибей или Гаджибей – предшественник города Одессы / А. И. Маркевич. – Одесса : «Экономическая» тип. и литография, 1894. – 72 с.
4. Ковбасюк С. М. Військові поселення кінноти. Заснування і поширення військових поселень на Україні : дис.. ... к.і.н. / С. М. Ковбасюк ; Одес. Держ. Ун-т. – Одеса, 1945. – Ч. 1. – 289 с.

Література:

Основна:

5. Новікова Л. В. Роль одеського університетського осередку у розвитку історіографії історії українського козацтва у ХХ ст. / Л. В. Новікова // Історична україністика в Одеському університеті : визначні віхи, персонажі, доробок : матеріали конференції V історіографічні читання (історичний факультет ОНУ ім. І. І. Мечникова, 31 травня 2012 року. – Одеса, 2013. – С. 30-66.
6. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова : історія та сучасність (1865–2015) / кол. авт. ; гол. ред. І. М. Коваль ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : ОНУ, 2015. – 964 с.
7. Одеські історики. Т. 1 : (початок ХІХ – середина ХХ ст.) : енциклопедичне видання. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 480 с.
8. Хмарський В. М. Самсон Ковбасюк (1903-1986): науковий та науково-організаційний внесок у розвиток україністики в Одесі / В. М. Хмарський // Південь України : етноісторичний, мовний,

культурний та релігійний виміри. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 65-й річниці визволення Одеси від окупантів (м. Одеса, 10-11 квітня 2009 р.). – Одеса, 2009. – С. 372-377.

Додаткова:

9. Історична україністика в Одеському університеті : визначні віхи, персонажі, доробок : матеріали конференції V історіографічні читання (історичний факультет ОНУ ім. І. І. Мечникова, 31 травня 2012 року / відп. ред. Хмарський В. М. ; науковий ред. Музичко О. Є. – Одеса, 2013. – 246 с.

10. Левченко В. В. Дослідження з історії України в Одеському Інституті народної освіти / В. В. Левченко // Записки історичного факультету / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – 2005. – Вип. 16. – С. 171-176.

11. Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.) : позитивний досвід невдалого експерименту : до 145-річчя від заснування Одеського національного університету імені І. І. Мечникова / В. В. Левченко. – Одеса : ТЕС, 2010. – 428 с.

12. Хмарський В. М. Кафедра історії України Одеського університету : чому і як її було відновлено у середині 50-х рр. XX ст. / В. М. Хмарський // Записки історичного факультету / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – 2008. – Вип. 19. – С. 246-259.

ПОЗААУДИТОРНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Індивідуальне семестрове завдання

Індивідуальне семестрове завдання передбачено для заочного відділення у вигляді написання контрольної роботи і передбачає більш глибоке ознайомлення з одним з питань І змістового модулю курсу «Давня та середньовічна історія України».

Вимоги до оформлення контрольних робіт: контрольна робота виконується від руки в зошиті обсягом 12 аркушів (24 сторінки). Вона має містити план, вступ, основний матеріал, поділений за розділами, висновки, список використаних джерел та літератури. Робота має супроводжуватися посторінковими чи прикінцевими посиланнями за існуючим стандартом бібліографічного опису.

Самостійна робота

а) Підготовка конспектів спеціальної літератури

Для студентів денного та заочного відділень передбачаються завдання з конспектування спеціальної літератури за змістом курсу. Конспекти мають супроводжуватися вихідними даними, відображати та розкривати тези авторів. Виконуються конспекти від руки в зошиті. Конспекти спеціальної літератури необхідно захистити в усній або письмовій формі, за вибором викладача. Мінімальна кількість конспектів статей, або статей та розділів монографій, виконана студентом, має становити 3 одиниці.

Загальний мінімальний обсяг прочитаної літератури не має бути меншим від 35 сторінок тексту (для денного відділення), 60 сторінок тексту (для заочного відділення).

*б) Реферат як завдання для самостійної роботи для студентів
денного відділення*

Реферат для денного відділення має бути оформлений на аркушах А 4, розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5. Обсяг – 10-15 сс. тексту. Всі інші вимоги співпадають з вимогами до контрольних робіт для заочного відділення. Обов'язковим є усний захист реферату.

*в) Рекомендована тематика контрольних робіт для студентів
заочного відділення та рефератів для студентів денного відділення*

1. Предмет історії України у трактуванні сучасних українських дослідників.
2. Постмодернізм як один з сучасних методологічних підходів у вивченні історії України.
3. Методи «усної історії»: потенціал для вивчення окремих проблем історії України ХХ ст.
4. Періодизація історії України: схема М. С. Грушевського та її подальше використання в історіографії історії України.
5. І. Лисяк-Рудницький про періодизацію історії України.
6. Характеристика «Повісті минулих літ» як історичного джерела.
7. Самостійні парадигми української історії в козацько-старшинському літописанні ХVІІІ ст.
8. «Синопис Київський» 1674 р. як спроба впровадження нової історичної парадигми спільної історії східних слов'ян.
9. Внесок М. Грушевського в історіографію історії України.
10. Викладання історії України в Одеському (Новоросійському) університеті до 1917 р.: персональний аспект.
11. Історія кафедри історії України у 1930-1980-х рр. ХХ ст.
12. Особливості проблематики досліджень викладачів кафедри історії України на сучасному етапі.
13. Національна парадигма української історії.

14. Одеський історик М. Є. Слабченко як засновник наукової школи.
15. Історія козацтва в працях А. Д. Бачинського.
16. Порівняльна характеристика схем історичної періодизації у сучасних підручниках з історії України для вишів.
17. Цивілізаційний підхід до висвітлення історії України.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

Перелік теоретичних запитань до першої частини **залікового модулю**

1. Предмет історії України та вплив на його формулювання головних історіографічних парадигм.
2. Національна історіографічна парадигма історії України та її особливості.
3. Залежність історіографії загальної історії України від методологічних підходів.
4. Сучасні головні методологічні підходи.
5. Історичний процес. Чинники історичного процесу.
6. Періодизація історії України: між світовими та національними парадигмами.
7. Роль І. Лисяка-Рудницького у формулюванні нових підходів до періодизації історії України.
8. Дискусія навколо підходів до створення загальної історії України.
9. Періодизація курсу «Історія України». Коротка характеристика окремих періодів.
10. Поняття історичного джерела. Головні групи джерел.
11. Писемні джерела та їх важливість в історичному дослідженні.
12. Усні джерела: загальна характеристика. Приклади використання.
13. Головні етапи розвитку історіографії загальної історії України.
14. Формування історичної ідентичності і давньоруське літописання. Створення самостійної історіографічної парадигми.
15. Особливості історичних досліджень в сер. XIV – середині XVII ст. Інтегровані парадигми та продовження традиції.
16. «Синопис Київський» 1674 р. як спроба впровадження нової історичної парадигми спільної історії східних слов'ян.
17. Відображення української історичної специфіки у козацько-старшинських літописах початку XVIII ст. Новий етап у розвитку самостійної історіографічної парадигми.

- 18.Історіографія історії України у період формування модерної нації. «Істория Русов».
- 19.Історія України у працях Д. Бантиша-Каменського та М. Маркевича.
- 20.Роль М. І. Костомарова в утвердженні народницького напрямку в історіографії.
- 21.Внесок В. Антоновича та його школи у розвиток досліджень історії України.
- 22.Внесок М. Грушевського в історіографію загальної історії України. Утвердження модерної національної історіографічної парадигми.
- 23.Заснування державницького напрямку в українській історіографії.
- 24.Дослідження загальної історії України у радянський період: головні особливості.
- 25.Розвиток історіографії загальної історії України у добу незалежності: основні тенденції. Сучасні підручники.
- 26.Викладання історії України в Одеському (Новоросійському) університеті до 1917 р.
- 27.Викладання історії України в Одеському університеті та пов'язаних закладах (ІНО) у ХХ ст.
- 28.Кафедра історії України: історія.
- 29.Дослідження проблем історії України в Новоросійському університеті до 1917 р.
- 30.Особливості проблематики досліджень історії України в Одесі у 1920-х рр. М. Є. Слабченко.
- 31.Вивчення історії України в Одеському державному та Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Приклади тестових завдань:

1. Якої парадигми (концепції, візрця) історії України немає у здобутках представників української історіографії?: 1) національної; 2) транснаціональної; 3) територіальної (часо-просторової); 4) формаційної; 5) цивілізаційної; 6) мезопозитивістської; 7) мультиетнічної.

2. Яка історична методологія XIX ст. ставила вимогу відмовитися від класичних візрців історіописання та звернутися до пошуку індивідуальності історії окремих народів?: 1) позитивізм; 2) романтизм; 3) марксизм; 4) постмодернізм.

3. Представники якого методологічного напрямку, що народився у першій половинці XX ст., закликали вивчати людину у всіх її проявах у природному та соціальному середовищі?: 1) романтизм; 2) школа «Анналів»; 3) позитивізм; 4) постмодернізм.

4. Представники якого методологічного напрямку бачили в історичних явищах ознаки прогресу?: 1) позитивізм; 2) романтизм; 3) марксизм; 4) постмодернізм.

5. «Рештки старовини», «фрагмент історичної реальності», або «результат пізнавальної діяльності історика» – це означення, які представники різних методологічних напрямків дають?: 1) історичному процесу; 2) історичному факту; 3) історичному джерелу; 4) історичним висновкам.

6. Хто є автором розвідки, що з'явилася у 1990 р. під назвою «Що таке історія України?»?: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

7. Хто є автором розвідки, що з'явилася у 1995 р. під назвою «Does Ukraine have a history?»?: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

8. Кому належать наступна думка про зміст історії України: «Справа ясна, що громадяни України – мешканці Криму, Харків'яни, мешканці Донеччини чи Одеси повинні мати можливість пізнати історію своєї ближчої батьківщини у системі власне історії України»?: 1) О. Пріцаку; 2) О. Галенку; 3) М. фон Хагену; 4) В. Сарбею.

9. Зміна антропогенних ландшафтів (культурних, політичних тощо) – це можлива характеристика: 1) дії природних чинників в історії; 2) історичного процесу в Україні.

10. Якому автору належить стаття «Проблема термінології та періодизації в українській історії»? 1) М. Грушевському; 2) М. Костомарову; 3) Т. Чухлібу; 4) І. Лисяк-Рудницькому.

11. Який український дослідник звертається спеціально до проблем періодизації середньовіччя в Україні? 1) Я. Верменич; 2) І. Колесник; 3) С. Кульчицький; 4) Л. Войтович.

12. Кому належать наступні слова: «Як університетський викладач історії України, я поділив свій предмет на такі 4 курси у хронологічному порядку: стародавня і середньовічна Україна, Україна у ранньомодерний час, Україна XIX ст., Україна XX ст.»? 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

13. Який відомий історик вважав народ альфою та омегою української історії? 1) М. Грушевський; 2) М. Костомаров; 3) Т. Чухліб; 4) І. Лисяк-Рудницький.

14. Який тип джерел домінує у процесі реконструкції історії Голодомору 1932-1933 рр., або подій на Волині у 1943 р.? 1) писемні; 2) речові; 3) зображальні; 4) усні.

15. Яка історична праця першої половини XIX ст. складалася з двох томів тексту та трьох томів документів? 1) «Історія Малоросії» М.Маркевича; 2) «Запорожская старина» І. Срезневського; 3) «История Новой Сечи, или последнего коша Запорожского» А.Скальковського; 4) «Історія Русів».

16. Визначте, кого в історіографії не називають можливим автором «Історії Русів»? 1) Г. Полетику; 2) О. Безбородька; 3) Архипа Худорбу; 4) С. Сестренцевича-Богуша.

17. Як називалася магістерська дисертація М. І. Костомарова, не допущена до захисту? 1) «Савва Чалый»; 2) «О причине и характере унии в Западной России»; 3) «Об историческом значении русской народной поэзии»; 4) «Мысли о федеративном начале в Древней Руси».

18. У якому році М. Грушевський сформулював у спеціальній статті свій погляд на історію України та Київської Русі?: 1) 1866; 2) 1898; 3) 1904; 4) 1911.

19. Який період в історії козацтва розглядає А. Д. Бачинський у своїй монографії 1994 р.?: 1) Нової Січі; 2) Задунайської Січі; 3) з кінця XVIII – у XIX ст.; 4) козацтво після Задунайської Січі.

20. Хто з істориків перший вводить до наукового обігу термін «Україна-Русь»? 1) М. С. Грушевський; 2) В. Б. Антонович; 3) А. О. Скальковський; 4) М. О. Максимович.

21. Коли були здійснені редакції Повісті минулих літ у XII ст.?: 1) 1112(3); 2) 1115; 3) 1116; 4) 1118.

22. Хто з перелічених істориків спеціально розглядав проблему періодизації історії України?: 1) М. Слабченко; 2) І. Лисяк-Рудницький; 3) С. Кульчицький; 4) Т. Чухліб.

23. Який історик XIX ст. виділяв в історії України 6 періодів, один з яких мав назву: «От древнейших времен до Лянцкоронского по 1500 год»? 1) М. Костомаров; 2) М. Маркевич; 3) Д. Бангтиш-Каменський; 4) В. Антонович.

24. Який стиль мислення використовують ті з сучасних істориків, які відмовляються від написання метаоповідей (великих історичних наративів)? 1) романтизм; 2) позитивізм; 3) модернізм; 4) постмодернізм.

Приклади завдань до контрольної роботи (як першої частини залікового модулю):

Варіант 1

Теоретичне питання:

1. Визначте роль давньоруського літописання у формування української історичної ідентичності.
2. Визначте зміст поняття «історичний процес», наведіть характеристику чинникам історичного процесу.

Тести:

6. Якої парадигми (концепції, взірця) історії України немає у здобутках представників української історіографії?: 1) національної; 2) транснаціональної; 3) територіальної (часо-просторової); 4) формаційної; 5) цивілізаційної; 6) мезопозитивістської; 7) мультиетнічної.

7. Як називалася магістерська дисертація М. Костомарова, не допущена до захисту?: 1) «Савва Чалый»; 2) «О причине и характере унии в Западной России»; 3) «Об историческом значении русской народной поэзии»; 4) «Мысли о федеративном начале в Древней Руси».

8. Визначте, кого в історіографії не називають можливим автором «Історії Русів»: 1) Г. Полетику; 2) О. Безбородька; 3) Архипа Худорбу; 4) С. Сестренцевича-Богуша.

9. Яка історична праця першої половини XIX ст. складалася з двох томів тексту та трьох томів документів?: 1) «Історія Малоросії» М. Маркевича; 2) «Запорожская старина» І. Срезневського; 3) «История Новой Сечи, или последнего коша Запорожского» А. Скальковського; 4) «Історія Русів».

10. Кому належать наступні слова: «Як університетський викладач історії України, я поділив свій предмет на такі 4 курси у хронологічному порядку: стародавня і середньовічна Україна, Україна у ранньомодерний час, Україна XIX ст., Україна XX ст.»?: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

Варіант 2

Теоретичне питання:

1. Дайте характеристику поняття історичного джерела. Визначте головні групи джерел.

2. Висвітліть особливості відображення української історичної специфіки у козацько-старшинських літописах початку XVIII ст. (Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка).

Тести:

1. Представники якого методологічного напрямку, що народився у першій половині XX ст., закликали вивчати людину у всіх її проявах у природному та соціальному середовищі?:

1) романтизм; 2) школа «Анналів»; 3) позитивізм; 4) постмодернізм.

2. Хто є автором розвідки, що з'явилася у 1995 р. під назвою «Does Ukraine have a history?»?: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

3. Хто є автором розвідки, що з'явилася у 1990 р. під назвою «Що таке історія України?»?: 1) Марк фон Хаген; 2) Іван Лисяк-Рудницький; 3) Омелян Пріцак; 4) Олександр Галенко.

4. «Рештки старовини», «фрагмент історичної реальності», або «результат пізнавальної діяльності історика» – це означення, які представники різних методологічних напрямків дають: 1) історичному процесу; 2) історичному факту; 3) історичному джерелу; 4) історичним висновкам.

5. Яка історична методологія XIX ст. ставила вимогу відмовитися від класичних взірців історіописання та звернутися до пошуку індивідуальності історії окремих народів?: 1) позитивізм; 2) романтизм; 3) марксизм; 4) постмодернізм.

Навчальне видання

Новікова Людмила Володимирівна

**Вступ до вивчення курсу
«Історія України»**

Методичний посібник
для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії та філософії,
спеціальності 032 «Історія та археологія»

За редакцією автора

Підп. до друку 02.05.2019. Формат 60х84/16.
Ум.-друк. арк. 3,49. Тираж 25. Зам. № 1893.

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Тел. (048) 723-28-39. E-mail: druk@onu.edu.ua